

ZANIMLJIVOSTI I PIŠU: Branislav Radovanović, Janko Baljak, Mirjana N. Stevanović, Mita Boarov, Veseljko Koprivica, Srđan Dvornik, Milan Krstić, Vlada Stanković, Momčilo Pantelić, Ivana Kronja, Ljubiša Jovanović, Dušan Pejčić, Svetlana Preradović, Mirjan M. Nadrljanski, Slobodan G. Marković, Mateja Lazarević...

SRBIJA 250 DIN / CRNA GORA 2,8 EUR / MAKEDONIJA 100 DEN / BIH 5 KM / HRVATSKA 18 HRK / SLOVENIJA 3 EUR

3 NOVI 3 MAJ 3 ZIN

6. IV 2023.
BROJ 623

250 din.

**Uvođenje državne
mature**

**Eksperiment
ili karta za
budućnost**

Crna Gora

**Kraj
Đukanovićevog
predsednikovanja**

Amerika

**Narod protiv
Donalda
Trampa**

Vesna Goldsvorti

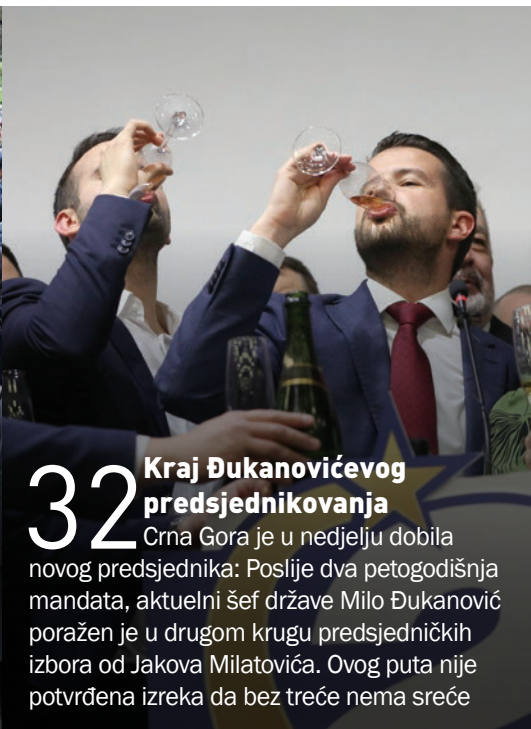
**Predrasude
su tu i kad se
prečute**

VLADIMIR ARSENIJEVIĆ

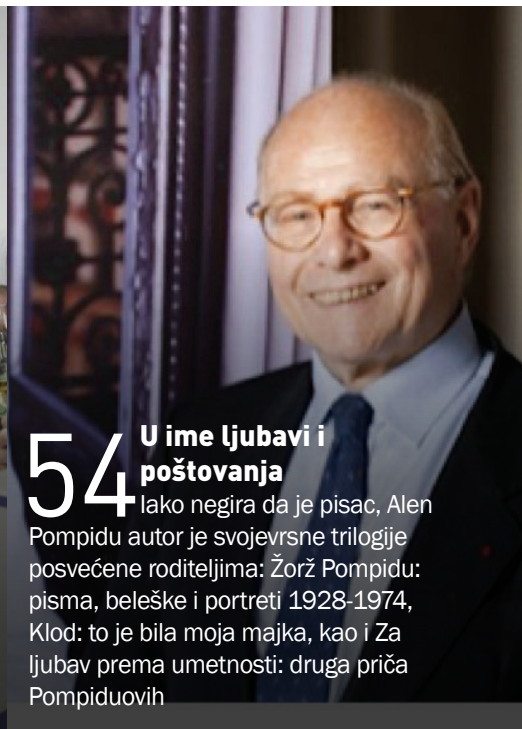
UDALJILI SMO SE OD MNOGIH ISTINA

10 **Ekspert ili karta za budućnost**
 Đaci koji bi trebalo da budu pokusni kunići za prvu državnu maturu naredne godine, jesu deca koja su dve godine srednjoškolskog obrazovanja praktično izgubila zbog korone. Zbog toga njihov zahtev da se matura pomeri za tri do četiri godine ima svu podršku akademske zajednice

32 **Kraj Đukanovićevog predsjednikovanja**
 Crna Gora je u nedjelju dobila novog predsjednika: Poslije dva petogodišnja mandata, aktuelni šef države Milo Đukanović poražen je u drugom krugu predsjedničkih izbora od Jakova Milatovića. Ovog puta nije potvrđena izreka da bez treće nema sreće

54 **U ime ljubavi i poštovanja**
 Iako negira da je pisac, Alen Pompidu autor je svojevrsne trilogije posvećene roditeljima: Žorž Pompidu: pisma, beleške i portreti 1928-1974, Klod: to je bila moja majka, kao i Za ljubav prema umetnosti: druga priča Pompiduovih

SRBIJA

18 Udaljili smo se od mnogih istina

Krajem ovog meseca završava se „sapunska opera“. U izdanju Lagune biće objavljen četvrti, završni deo tetralogije „Cloaca Maxima“, više od 25 godina od kada je objavljen prvi deo, roman „U potpalublju“. Vladimir Arsenijević (Pula, 1965) tada je dobio NIN-ovu nagradu, koju kao dvadesetdevetogodišnjak nije uopšte očekivao za svoj prvenac jer su u konkurenciji bili i Milovan Đilas i Vuk Drašković sa svojim novim knjigama

SRBIJA

22 Najava privatizacije ili prodaja magle

25 Ubice su zaštićene, zar ne?

27 Sve je isto, samo još gore

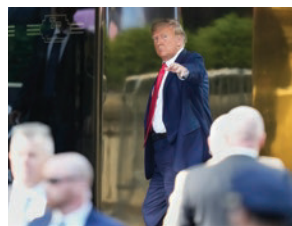
REGION

35 Nemirno proljeće

SVET

37 Narod protiv Donalda Trampa

40 (Ne)svrstavanje uz jednu stranu?

43 Zovem se Tajip

KULTURA

48 Zamajac i vrhunac filmske ekstaze

50 Dajte deci klikere i lastiš i čitajte im pred spavanje

53 Nesputani duh mladosti

PRILOG

57 Predrasude su tu i kad se prečute

RUBRIKE

04 Arena
08 Širi ugao
62 Ogled

Predrasude su tu i kad se prećute

Vesna Goldsvorti je profesorka kreativnog pisanja na Univerzitetu Ekseter i Univerzitetu Istočne Anglije. Napisala je šest međunarodno veoma nagrađivanih i popularnih knjiga, od kojih su dve, memoari *Černobiljske jagode* i roman *Gorski*, emitovane u nastavcima na Bi-Bi-Siju.

Roman *Gorski* preveden je na dva naest jezika i prodat je u preko dvesta hiljada primeraka. Njena knjiga *Inventing Ruritania (Izmišljanje Ruritanije)*, objavljena 1998. godine, o britanskoj percepciji Balkana, već je

Pročitala sam četiri čitulje Medlin Olbrajt u različitim novinama i svaki deo koji se bavi njenom ulogom u Jugoslaviji bio je napisan baš onako kako bi bio napisan 1990-ih ili čak 1980-ih. Rečnik se nije promenio i viđenje poluostrva nije se promenilo. Dakle, rekla bih da smo Marija Todorova i ja napravile razliku, ali u uskom krugu

Autor: **Slobodan G. Marković**, fotografije: **Arhiva I&F Grupe**

25. godina na spiskovima univerzitetne lektire širom sveta. Ovo delo je zajedno s knjigom *Zamišljajući Balkan* (Imagining the Balkans) Marije Todorove pružilo nove uvide u to kako su Balkan konstruisali zapadni putnici i kreatori politika.

Napisala je tri veoma čitana romana: *Gorski*, *Gospodin K* i *Gvozdena zavesa*, a 2021. godine izabrana je za članicu prestižnog Kraljevskog književnog društva. Ona je svojim romanima i akademskim spisima o Istočnoj Evropi i Balkanu svakako doprinela obrnutoj vrsti kulturnog transfera od Srbije i Jugoistočne Evrope ka Zapadnoj Evropi.

S.G. MARKOVIĆ: Moje prvo pitanje odnosi se na to da u vašoj knjizi *Izmišljanje Ruritanije*, objavljenoj 1998, opisujete ono što ste definisali kao „imperijalizam mašte“. To su zapravo stereotipi koji su uneseni u britanske romane, u poznom 19. i ranom 20. veku, a koji su postali temelj uopštene slike Balkana, u američkoj filmskoj industriji i u književnim delima na engleskom, kao ruritanske oblasti iracionalnosti i neverovatnih događaja. Zatim su ovakve slike globalizovane i dospale su nazad i do intelektualaca na Balkanu. Vi ste analizirali ove slike i zato me zanima vaše mišljenje o tome kakva je bila reak-

cija balkanskih intelektualaca? Da li je ovakav kulturni transfer koji je pretvorio Balkan u neku vrstu pejorativne imaginarnog geografske onda kada je dospao nazad sa Zapada na Balkan imao uticaj na samovidenje Evropejaca na Balkanu, jer je ovaj termin (Balkan) naglo dobio pejorativnu konotaciju?

V. GOLDSVORTI: To je odlično pitanje. Najpre, hvala mnogo što ste mi omogućili da se ovaj razgovor snimi. To znači da mogu da budem istovremeno na dva mesta. Neobično je da govorim iz Londona, a da ću, kada ovaj razgovor bude prenošen na konferenciji, i ja biti u Beogradu, dakle zapravo veoma blizu. Ima u ovome nečeg metaforičnog kada je u pitanju kulturni transfer, kao i u načinu kako ideje putuju s jednog na drugo mesto. Da se vratim na vaše pitanje o Balkanu i Britaniji u 19. veku. Britanija je predvodila svet u proizvodnji zabave i popularne kulture u vreme kada je većina stereotipa o Balkanu, o „divljem Istoku Evrope“, koje sam opisala u *Izmišljanju Ruritanije* začeta. Zato tu nema slučajnosti. Svi ti pisci, poput Antonija Houpa i Brema Stokera, a i oni sa mnogo ranijim počecima u 19. veku, svi su oni bili spisatelji koji su prodavali knjige u milionima primeraka.

Ti balkanski stereotipi, takvi kakvi su stvoreni u Britaniji, zatim su preneti u američku filmsku industriju, jer je od 20. veka Amerika ta koja preuzima kulturnu palicu, a posebno u domenu popularne kulture i industrije zabave. Do 21. veka, iste slike sele se u kompjuterske igrice, a ipak Balkan se i dalje posmatra kao apsolutno nepromenjen. Bilo da se radi o ratnim igricama, bilo da je u pitanju „Grand Theft Auto“, i dalje se tu pojavljuje divalj, okrutan lik koji dolazi negde s naših prostora i ponaša se na sve moguće neopisive i primitivne načine. To je dominantna slika koja se ne menja skoro dva veka. Od trenutka kada se Balkan prvi put pojavio, čak i onda kada je definisan kao poluostrvo 1808. godine, ovo nasilno, divlje prikazivanje opstaje već više od dva veka. To je spoljna percepcija Balkana.

Ta spoljna percepcija Balkana postaje unutrašnja. To je nešto što asimilujemo na Poluostrvu i to svi njegovi različiti narodi. A asimiluje se u dva oblika: jedan je kada govorimo jedni o drugima, u okviru svakog naroda, a drugi kada govorimo o nama susjednim narodima. Dakle, kada posmatrate Balkan, uvek se nacija na jugu ili jugoistoku opisuje istim terminima koje koriste Britanci ili Amerikanci. Komšije su nam primitivne,

naše komšije ne znaju za red. Oni su divljaci i potrebna im je ta spoljašnja figura da ih takoreći kontroliše i nameće im mir. Unutrašnja slika je ona koju koristimo kada optužujemo sunarodnike za primitivno ponašanje. Nađete se u autobusu i neko vam stane na nogu i umesto da tu osobu napadnete da je neotesana, vi kažete „Balkanski primitivac, ne odmiče se“. To je način na koji se te slike asimiluju i kulturno ovekovečuju.

Vaša knjiga *Izmišljanje Ruritanije* i knjiga Marije Todorove *Zamišljajući Balkan u međuvremenu postale standardni udžbenici iz oblasti „imagologije“ Balkana i bavljenja diskursom balkanizma. Daleke 1999. godine, ubrzo nakon što su se pojavile obe knjige, Miša Gleni je svoj prilog „Samo na Balkanu“ objavljen u *London Review of Books* završio sledećom rečenicom: „Dok agenti zapadne kulture ne budu u stanju da vide svoje predrasude o Balkanu kakav jeste, izvanredna dela Goldsvortijeve, Todorove i njima sličnih ostaće uglavnom neiskorišćena na Zapadu. To bi bila tragedija.“ Skoro četvrt veka posle originalnih izdanja ove dve knjige, kakva je vaša ocena? Da li su vaše knjige, posebno *Zamišljanje Ruritanije*, napravile promenu? Da li ste vi i Todorova napravili kulturni transfer samoprocene Balkana na Zapad (kao dve naučnice koje su se školovale na Balkanu, u Bugarskoj i Jugoslaviji, koje su svoje karijere započele na Balkanu, pa stoga imate svoje samoprocene koje su i ukorenjene u određenim lokalnim tradicijama)?*

Moja reakcija na to je: puste želje. Volela bih da je tako. Volela bih da jesu. Definitivno je tačno da su one napravile razliku u akademskom svetu, jer su nestale izvesne nepromišljene reakcije na Balkan. Naše knjige su takođe pokrenule ono što ovde u Engleskoj zovemo „domaća radinost“ („cottage industry“), što znači da su se

Britanija je predvodila svet u proizvodnji zabave i popularne kulture u vreme kada je većina stereotipa o Balkanu, o „divljem Istoku Evrope“, koje sam opisala u „*Izmišljanju Ruritanije*“ začeta. Zato tu nema slučajnosti.

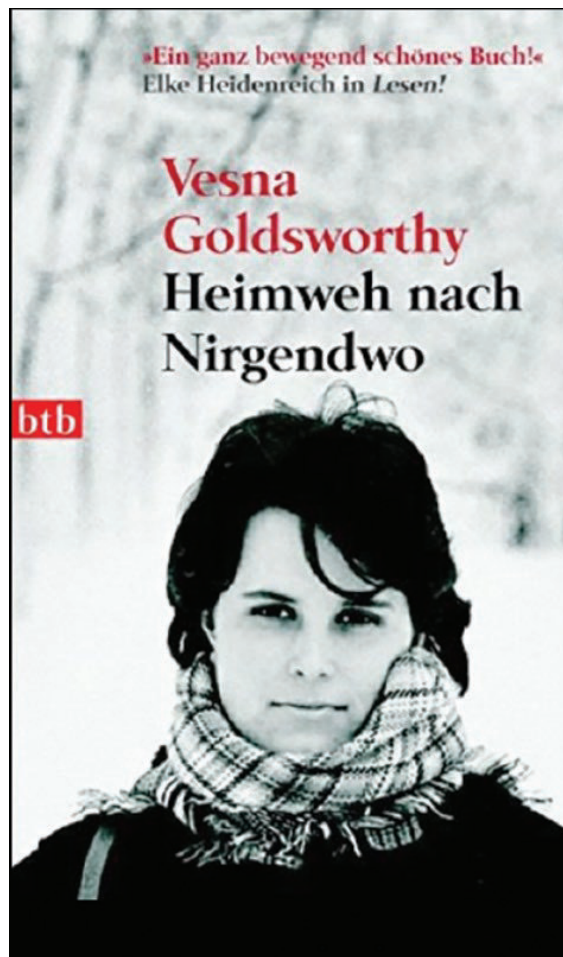
doktorske teze koje se bave pojedinačnim zemljama umnožile. Postoje istraživački centri koji su u velikoj meri inspirisani onim što smo radile Marija i ja, a moram da kažem, na neki način, posebno Marijom Todorovom, jer je ona istoričarka, a ovaj rad je imao više uticaja na odeljenjima istorije nego na odeljenjima za književnost, ali imao je i na njih. Delom zato što predajem na katedra engleske književnosti, mogu da kažem da je Balkan mnogostruko marginalan. U oblastima kojima se ja bavim to je neuporedivo marginalnije polje istraživanja nego što bi bilo za Marijinu knjigu.

Ali, uticaj je nesumnjiv. S druge strane, u javnom diskursu, a pod jav-

nošću ne mislim na „čoveka sa ulice“, mislim na novinare, na komentatore, na one ljude koji pišu o Balkanu, a nisu specijalisti za Balkan, relativno malo se promenilo. Očigledno, nešto se možda promenilo za novinare i publiciste kao što su Miša Gleni ili Tim Džuda koji su fokusirani na ovu oblast i svesni našeg rada. Ali, upravo o ovome razmišljam, u poslednja tri-četiri dana, pročitala sam četiri čitulje Medlin Olbrajt u različitim novinama i svaki deo koji se bavi njenom ulogom u Jugoslaviji bio je napisan baš onako kako bi bio napisan 1990-ih, ili čak 1890-ih. Rečnik se nije promenio i viđenje poluostrva nije se promenilo. Dakle, rekla bih da smo Todorova i ja napravile razliku, ali u uskom krugu.

Da, u redu, ali biste se saglasili da je vaša knjiga u akademskim krugovima napravila razliku.

Da, napravila je veliku razliku i ovo je zanimljivo. *Izmišljanje Ruritanije* bila je knjiga meseca u *Vašingtonu postu* a pisac prikaza napisao je da je „Goldsvorti uradila dovoljno istraživanja da pokrene akademsko odeljenje“, jer sam pročitala oko 300 romana, a uz to pozorišne komade, filmove i poeziju, i komentarisala toliko mnogo njih u samom delu *Izmišljanje Ruritanije*. U tom trenutku pomislila sam da više nemam ništa više da istražujem. Sada mogu da se setim nekoliko knjiga koje su se nastavile na *Izmišljanje Ruritanije*, i koje su pronašle dalje primere, a bavile su se ne samo periodom posle onoga o kome sam pisala, već i potpuno novim materijalom, posebno na filmu, jer je film za mene bio

marginalan. Dakle, da, u tom smislu, rekla bih da je moja studija napravila razliku. Ali, posle toliko godina volela bih da je ona promenila stavove javnosti, posebno kada je reč o raspravi o ulasku Zapadnog Balkana u EU. Volela bih da vidim mnogo prosvetljeniji stav. Umesto toga, ono što vidite jeste da je mnogo onoga što sam mislila da sam uradila, ne samo lično, nego i cela ova diskusija, gurnulo određene predrasude ispod površine. Ljudi se ne usuđuju nužno da izgovore te predrasude, ali one su ipak tu. Nažalost, to se desilo i sa postkolonijalizmom. On ponekada ne uništava predrasudu, koliko je čini neizrecivom, u bukvalnom smislu te reči.

Sada bih želeo da pomenem vašu prethodnicu, bar je vidim kao vašu prethodnicu. A to je čuvena Rebecka Vest. U Černobiljskim jagodama priznali ste da je njen putopis jedna od vaših jedanaest najomiljenijih knjiga. Takođe, u pojedinim ocenama ovaj putopis se smatra za jedan od deset najboljih putopisa svih vremena. Svakako je u pitanju veoma uticajna knjiga. Kakav je kulturni transfer, po vama, Jugoslavija-Britanija, a možda i Jugoslavija – SAD (jer su Amerikanci morali da je čitaju, a za sve buduće balkanske diplomate bila je obavezna lektira u vreme Hladnog rata) donela ta knjiga?

U pravu ste što pominjete Sjedinjene Države. Prvo ću se osvrnuti na to jer je Rebecka Vest bila veoma poznata

u Sjedinjenim Državama, usuđujem se da kažem, gotovo poznatija, u tom trenutku, nego u Britaniji, u smislu prisutnosti. Pisala je za *Njujorker*, imala je kolumnu tamo. Britanija je bila u ratu, a njena želja je, između ostalog, bila da pokrene Ameriku da pomogne Evropi. Otuda i taj veoma dug epilog, koji se bavi Blicom i bombardovanjem Londona i stradanjem Londona u tom trenutku.

Drugi deo je to, i to je nešto što uvek pominjem kada govorim o Rebecki Vest, da kada se bavite britanskom književnošću o Balkanu, sa izuzetkom Bajrona i možda Tenisona, te knjige su, da se poslužim definicijom Grejema Grina, štivo za rasonodu, popularna fikcija. Veoma je neobično, i za Balkan veoma važno, da se s Rebeckom Vest javlja prvorazredni pisac, ali zaista prvorazredni pisac. A ona je to od svog prvog romana *Povratka vojnika*, dvadeset dve godine pre putopisa *Crno jagnje i sivi soko*, dakle prvorazredna književnica s najvišim književnim statusom koja putuje u region i piše ono što je njeno remek delo.

Kada pogledate mnoge druge knjige kojima sam se bavila, vidite nešto drugorazredno ili trećerazredno, knjige koje film čini popularnim, ali koje kao književnost nisu tako sjajne, dok je *Crno jagnje i sivi soko* remek delo modernističkog putopisa. I, na neki način, ono je toliko upečatljivo kao putopisno delo da bih, kao proučavateljka engleske književnosti, rekla da je šteta što se radi o Balka-

nu, jer da je bilo o Francuskoj ili Italiji, bilo bi obavezno štivo, bilo bi na svakoj listi lektire. Dakle, moglo bi se reći, Balkan je i samo delo pretvorio u manje poznatu teritoriju.

Ali svejedno je to fantastična knjiga koja je naterala mnoge da pročitaju pola miliona reči, ogroman, krupan deo istorije, i saznaju o ovoj zemlji koju je ona videla kao nekakvu mini-Evropsku uniju *avant la lettre*, i kao bedem protiv uticaja velikih sila u svetu i podela velikih sila. U tom smislu, rad Vestove ostaje trajno aktuelan. Šteta što Jugoslavije više nema, a pošto je više nema, imate sve ove, ne baš uvek dobronamerne intelektualce koji sada pokušavaju da analiziraju da li je Rebecka bila prosrpski orijentisana ili ne, i gledaju na taj aspekt u negativnom kontekstu. U to vreme, ona nije razmišljala na taj način. To bi bilo kao da optužite današnjeg pisca da je pronemački nastrojen jer piše pohvalno o Evropskoj uniji. Ona je razmišljala o Jugoslaviji u celini. I ona je razmišljala o razlozima postojanja Jugoslavije i, u tom pogledu, mislim da je pronašla najbolju zemlju za svoju političku stvar. Prvo je otišla u Finsku, pomislivši da bi Finska mogla da bude dobar primer male zemlje koja se suprotstavlja velikim silama, ali je otkrila da joj je Finska dosadna. Tada je odlučila da poseti Jugoslaviju, pa su se tako srele jedna neobična zemlja i jedna izuzetna spisateljica. Bio je to, da tako kažem, susret veka. To je, zaista, zadivljujuća knjiga. O tome predajem. Moji studenti se žale da

moraju da pročitaju hiljadu stranica, ali, bez izuzetka, na kraju ih uvek oduševi.

Hvala vam i sada konačno peto i poslednje pitanje. Reč je o vašoj autobiografiji *Černobiljske jagode*, objavljenoj 2005. godine, koja je imala ogroman uspeh. Više od tri stotine recenzija. Knjiga je bila bestseller u četiri zemlje. Igrala se u određenim pozorištima, čak i u kontinentalnoj Evropi – u Austriji, Nemačkoj i drugde. U suštini, to je priča o vaše dve porodice, jugoslovenskoj/srpskoj i britanskoj, ali je, u velikoj meri, i priča o Beogradu i Jugoslaviji 1980-ih, pre nego što ste se preselili u Britaniju. Dakle, mnogi čitaoci širom sveta, sve što znaju o Jugoslaviji, znaju možda iz vaše knjige. Da li se vi osećate sada, posle te knjige i kao neko ko je doprineo obrnutoj vrsti kulturnog transfera? Usput, osećate li se i kao Rebeka Vest? U *Ruritaciji* opisujete kako funkcioniše imperijalizam imaginacije, ali, kroz ovu knjigu ste svoju percepciju sebe preneli u evropski ili anglo-američki glavni tok. Da li mislite da je tako?

Istina je to da sam, kada sam počela da pišem ono što će postati *Černobiljske jagode*, bila veoma bolesna i nisam o njoj razmišljala kao o knjizi za širu publiku. Razmišljala sam o njoj kao o knjizi za svog sina. Mislila sam, ako ne preživim bolest, postoji opasnost da on ne sazna ništa o majčinom poreklu. U jednom trenutku rekli su mi da imam još šest meseci života. Na sreću, to nije bila istina. Ali, pomišljala sam, ako se ne oporavim, želela bih da ima priču o majčinom poreklu koju bi, u nekom smislu, doživljavao kao neku vrstu istorije, svoju istoriju, koje ne treba da se stidi. U stvari da bi trebalo da bude ponosan na svoju istoriju. Dakle, vaše pitanje je na neki način ugrađeno u nastanak knjige. Moja ideja bila je da prenesem na engleski, a ne da ulepšavam, priču o detinjstvu i mladosti, da ih predstavim putem tog obrnutog kulturnog transfera, kao odgovor na sve ostalo što je mogao da pročita.

Međutim, moram da kažem

Znam da je u Nemačkoj reakcija na Černobiljske jagode bila: „Konačno normalna knjiga o Jugoslaviji“. Zato što svaki put kada ljudi pišu o Jugoslaviji, to je kroz prizmu trauma. Zato što je ono o čemu pišem prethodilo ratu, kod mene nema jugoslovenske traume

i da knjige onda zadobiju svoj život. Zanimljivo je da ste spomenuli pozorišne verzije, a kroz njih vidite nešto o mojoj knjizi. Serijalizovana je i na BBC-ju i tamo sam snimanje glasa napravila ja. Ali, tu su reći izbori muzike za pozadinu, egzotične, folklorne muzike. U insceniranim verzijama, ako je to bila Nemačka, imali su bečku glumicu koja je čitala moj deo, jer je to opet bio Drugi, opet različitost, distanca. Dakle, bila bih tamo, kao neko ko ne govori nemački jezik, često na pozornici, svedočeći kulturni transfer na delu.

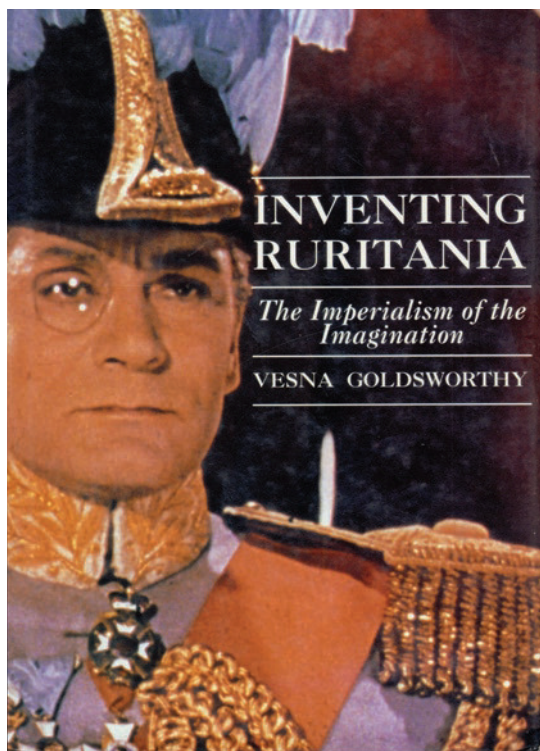
Evo i vrlo praktičnog primera. Jedan moj prijatelj organizovao je turu po Srbiji za diplomatski kor. Išli su na Zlatibor, mislim. I, dok su se vraćali u Beograd, sa jugozapada, supruge diplomata, jer su u grupi bile uglavnom žene, rekoše: „A, ovo je Žarkovo, tu je odrasla Vesna Goldsvorti. Možemo li da stanemo i pogledamo?“ I moj

prijatelj je izmislio neki razlog da to ne dozvoli. Možda je želeo da one zadrže ideju o ovom mestu kao o selu-predgrađu, kakvo je nekada bilo. U memoarima opisujem selidbu svoje porodice kada sam bila tinejdžerka, iz jednog zelenog predgrađa Beograda u drugi, sa Dedinja u Žarkovo. Dedinje ostaje zeleno, možda ne onoliko koliko je to bilo kada sam odrastala, ali Žarkovo više nije mesto koje opisujem u svojoj knjizi, mesto koje sam volela i mrzela podjednako. Sada je presečeno prometnim autoputevima i oivičeno blokovima kula, a ta brutalna modernost može da izgleda zaista užasno. Ako napišem da sam živela u selu na rubu grada, svaka supruga diplomate sama će u mašti osmisлити šta to znači: možda je moj prijatelj bio u pravu što to nije pokvarilo.

Znam da je u Nemačkoj reakcija na *Černobiljske jagode* bila: „Konačno normalna knjiga o Jugoslaviji“. Zato što svaki put kada ljudi pišu o Jugoslaviji, to je kroz prizmu trauma. Zato što je ono o čemu pišem prethodilo ratu kod mene nema jugoslovenske traume. Sva trauma je lična, trauma moje bolesti. Ali kada je u pitanju Balkan, *Černobiljske jagode* su „normalna knjiga“.

Prevod S. G. Marković

Ovaj intervju obavio je i unapred snimio Slobodan G. Marković. Pušten je 8. aprila 2022 na konferenciji „Kulturni transfer Evropa-Serbia: metodološka pitanja i izazovi“ koja je organizovana kao deo projekta CTES koji finansira Fond za nauku Republike Srbije

1 Vesna Goldsworthy, *Inventing Ruritania. The Imperialism of the Imagination* (New Haven and London: Yale University Press, 1998).
2 Misha Glenny, „Only in the Balkans“, *London Review of Books*, Vol. 21, No. 9 (April 29, 1999).